

STREAM

Support to Regional Aquatic Resources Management

STREAM Journal

Learning and communicating about the livelihoods of fishers and farmers

The STREAM Initiative is supported by AusAID, DFID, FAO, NACA and VSO

Ginbalhag sang STREAM Initiative, Network of Aquaculture Centres in Asia-Pacific, Suraswadi Building, Department of Fisheries Compound, Kasetsart University Campus, Ladyao, Jatujak, Bangkok, Thailand.

Copyright © The STREAM Initiative 2003

Ang pagkopya sini nga pahayag para sa katuyuan nga pang-edukasyon ukon indi-pangkomersiyal ginapahanugutan bisan wala sang permiso halin sa nagapanag-iya sang *copyright*, basta ginarekognisar ang ginhalinan.

Ang *reproduction* sini nga pahayagan para ibaligya ukon para sa iban pa nga komersiyal nga katuyuan ang ginadumilian kon wala sang permiso halin sa nagapanag-iya sang *copyright*.

Ehemplo nga pagrekognisar para sa isa ka artikulo sang *STREAM Journal*:

Santos, R 2002 Learning from Each Other about Conflict. *STREAM Journal* 1(1), 1-2.

Contents

Pagpahangop kag Pagpanag-iya sang Resulta sang Buyloganay nga Pagsiyasat Paagi sa “Praktikal nga Pagtu-on” <i>Robert Arthur kag Caroline Garaway</i>	1
Pagsagud, Pagbaligya kag Pagpatin-ad sang Pangisda – Isa ka Bilog kag Tayuyon nga Pamaagi sa Akwakultura kag Kauswagan sa Kaumhan <i>Pen Rotha kag Brendan Boucher</i>	4
Ang Pagsiyasat sang Epekto sang Reporma sa Polisa sa Pangisda sa Cambodia – Paghangop sang Polisa kag sang Imol nga mga Tawo <i>Philip Townsley kag Sem Viryak</i>	7
“Shrimp Hero” Phan The Phuong <i>Ngo Minh Khoi</i>	10
Pagtanum sang Bahura sa Vietnam <i>Nguyen Viet Vinh</i>	13
Pangkalibutan nga Merkado sa Pangisda – Makabenipisyu Bala ang mga Kubos nga Pumuluyo sa Kaumhan? – Ang Isyu nga Ginapamangkot sang STREAM Media Monitoring Reports <i>Paul Bulcock</i>	16
Nahanungod sa <i>STREAM Journal</i>	19
Nahanungod sa STREAM	20

Note

Ang una nga artikulo sang ikatlo nga tuigan nga volume sang *STREAM Journal* isa ka grupo sang nagakalain-lain nga mga nahimo nga inisyatibo sang STREAM kag sang iban nga mga organisasyon nga may mga *partner* sa Asia-Pacific. Partikularmente ang SJ3(1) naghingapos sa mga artikulo halin sa mga pungsod sa Southeast Asia katulad sang Lao PDR, Cambodia kag Vietnam.

Si Robert Arthur kag Caroline Garaway nagsulat sa una nga artikulo kon paano sila nag-obra upod sa *district-level* nga mga katapo sa Lao PDR. Halin sa Cambodia, si Pen Rotha kag Brendan Boucher nagahanduraw sang pagtuhaw sang isa ka lokal nga NGO kag naglarawan sang subong nga mga gina-obra sini. Si Philip Townsley kag SemViryak nag-report bahin sa pagsiyasat sang epekto sang reporma sa polisia sa sektor sa pangisda. Padulong sa Vietnam, si Ngo Minh Khoi nagahatag sang isa ka una nga artikulo nga may ispirituwal nga panan-awan, kag si Nguyen Viet Vinh nagalarawan sang mga paghimakas padulong sa pagpananum sang takot sa isa ka *marine reserve*¹. Ang ikan-um kag katapusan nga artikulo nagahatag sang pangkalibutan nga panan-awan sang subong nga gina-obra sang STREAM bahin sa *market chains* kag *livelihoods*, paagi sa iya sini nga isa ka buluhaton nga ginatawag *Media Monitoring Reports*.

Sa sini nga tuig sang *STREAM Journals*, indi lang nga may kahigayunan kita sa pagpili sang kolor para sa hapin sini, apang ginkonsiderar namon ang *feedback* sang mga bumalasa kag ginpadako ang mga letra para mahapos basahon.

Malipayon nga pagbasa!

Graham Haylor, STREAM Director
William Savage, *STREAM Journal* Editor
Elizabeth M. Gonzales, *STREAM Ilonggo Journal* Editor

¹ Isa ka gindesignar nga bahin sang dagat nga sa diin ang mga aktibidades ginakontrolar kag ginatigana sa educational kag research nga katuyuan.

Pagpahangop kag Pagpanag-iya sang Resulta sang Buyloganay nga Pagsiyasat Paagi sa “ Praktikal nga Pagtu-on”

Robert Arthur kag Caroline Garaway

Ang paghimo sang mapuslanon nga impormasyon nga indi mapaambit sa mga tawo nga makapanginpulos sini, isa ka masami nga problema sa *development research*. Ang ini nga artikulo nagalarawan sang isa ka pamaagi sa pagpaambit sang kinaalam, nga ginpatin-ad paagi sa buylog nga pagdumalahan sang mga nagakalain-lain nga grupo sang *stakeholders*. Ginhimo ini bilang bahin sang *DFID-funded Adaptive Learning Project* sa *southern Lao PDR* halin sang 1999 hasta 2002 sang Marine Resources Assessment Group Ltd (MRAG), sang Regional Development Center (RDC) kag sang Department of Livestock and Fisheries. Ang proyekto naghimo sang isa ka proseso sa pagtuon nga nagsakop sang 38 ka barangay (villages) nga tingub nga nagadumala sang magagmay nga sahi sang pagpangisda (*small culture-based fisheries*), upod sa gobyerno-lokal sa probinsiyal kag distrito nga lebel kag mga manugsiyasat halin sa sagwa (*external analysts*). Ang ini nga mga grupo nagbuylog sa ekspermento-lokal nga pagsiyasat nahanungod sa pagdumala sa pangisdaan paagi sa *coordinated comparative experiment* nga nag-inbolbar sa pagbuhi sang karpa, tilapia ukon duha sini para matakos ang kaayuhan kag imbestigahon ang balor kag benepisyu sining gakalain-lain nga sistema sa pagdumala nga ginagamit sang mga barangay.

Sa pagtipon sa sini nga mga eksperyensiya, ang abilidad kag panan-awan sang nagkalain-lain nga grupo nagdugang sang kalidad kag sakop sang natun-anan kag sang kapuslanan sini sa mga tawo nga ginalauman nga makabenepisyu. Apang, ginatan-aw man nga ang proseso nga ini indi mahapos kag ang pagpatin-ad sang pagsalig kag pagtaha – sakop ang nagakalain-lain nga sahi sang kinaalam – kinahanglan gid. Para mangin epektibo – kag para maseguro nga makita sang mga tawo ang benepisyu sa pagbuylog – kinahanglan gid ang dako nga pagkomiter sa kahayagan, pagtin-ad sang ihibalo, paghatag sang gahum kag pagpahangop. Ang pagsolbar sini nga mga isyu isa gid kadako nga paghangkat kag bisan nga ang pamatyagan namon sa masami indi kami nangin madinalag-on, bisan sa kamatu-oran nangin madinalag-on gid man, nakumbinse kami nga mapuslanon ang amon pangabudlay. Para mapakita kon paano gingamit ang mga prinsipyo sining *adaptive learning approach*, ang ini nga artikulo nakatutok sa mga buluhaton nga gindesyino para madugangan ang paghangop kag pagpanag-iya sang isa sa mga importante nga grupo sang pumuluyo.

Saumpisa pa lang, ang mga *district staff* ginkonsiderar na nga importante nga grupo, nga nagaserbe nga tulay sa tunga sang *provincial staff* kag *external analysts* sa isa ka bahin kag sa mga barangay sa pihak nga bahin. Ang pagpaseguro nga mahangpan sang sini nga grupo ang mga resulta sang ekspermento kinahanglanon gid, kay sila ang may importante nga papel sa pagpaathag sang sini nga mga resulta sa pumuluyo kag sa pagpaathag sang implikasyon sini sa pagdumala sa pangisda. Apang manubo ang kapasidad sa diri nga lebel kag binag-o nga mga pamaagi ang kinahanglan para madugangan ang pagka-epektibo sang paghatagay sang impormasyon.

District staff analyse data using spreadsheets

Results Workshops upod sa District Staff

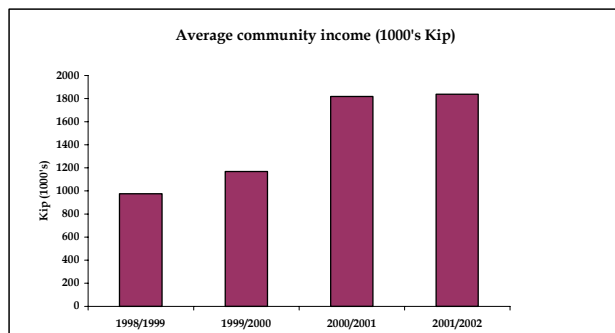
Ang mga *results workshops* gindesyino para matagaan sang ihibalo ang mga *district staff* sa pag-analisar sang *project data*, maghimo sang *graphs* kag pagpaathag sang resulta. Ang *'learning by doing' approach* – sa masami ginalakip bilang *'skills' training* apang diri gingamit bilang pamaagi sa workshop – amo seguro and pinakabag-o nga nahimo sang proyekto. Magasto sa panahon kag kabudlay ini apang napamatud-an nga madinalag-on sa

pagpalapnag sang resulta sang eksperimento. Indi lang nga nahangpan sang tul-id sang mga *district staff* and resulta, nadugangan pa nila ang ila kapasidad sa pag-analisar kag pagpanagiya sang sini nga impormasyon, nga sa diin nagpadulong sa pagpadugang pagganyat sang ila interes sa mga buluhaton sang proyekto.

Ang amon nga pinakabasehan nga gahatag giya sa mga buluhaton pagkomunikasyon amo nga ang impormasyon dapat mahimo kag mapalapnag sa nagakabagay kag sa tiyempo nga pamaagi, nga gahatag kahilwayan sa mga tawo nga mapatin-ad ang ila paghangop kag ihibalo. Sa pagkahibalo kon paano mangin maayo ang pagpaambit sang impormasyon sa tunga sang mga tawo – base sa ila kinaalam, ihibalo kag eksperyensiya – pareho man kaimportante mismo sang mga impormasyon. Gintan-aw namon ang kinaandan na nga ginabuhat kag nagsugod halin diri. Sa amon eksperyensiya, ang mga partisipante mas komportable sa naandan na nila nga pamaagi katulad sang *workshops* nga may presentasyon, *speeches* kag *statements*. Bisan ang ini nga mga pamaagi indi maayo sa paghatagay kag pagdiskusyon sang mga eksperyensiya, ang ini nga mga pamaagi naandan na nila. Gani gingamit man gihapon ini apang may dugang nga mga pamaagi nga gingamit sa *workshops* kag mga binag-o kag mas epektibo nga mga metodo – kalakip ang *role-plays and games* – ang gintudlo.

Workshop Format

Para malab-ot ang 'praktikal nga pagtuon'², ang mga *district staff* – nga nag-obra sa magagmay nga grupo kag ginbuligan sang *provincial staff* – gintagaan sang *worksheets* nga may unod nga data nga gintipon nila nahanungod sa *community fisheries*, kalakip sang pagtudlo kon paano analisahon ang data. Ang kada *worksheet* gakinahanglan sang pag-obra sang isa ka simple nga graph para mapakita ang punto nga gusto mahangpan. Ang mga graph ginhimo gamit ang computer, isa ka talagsahon kag gina-apresiyar

Graph nga ginhimo sang mga *district staff* nga gapakita sang trends sa income halin sa *community fishery*

Ang mga *district staff* nagainterpretar sang graphs nga ila nahimo base sa ila eksperyensiya

nga oportunidad sang mga partisipante. Ginpresentar kag ginpaathag sang *district staff* ang natapos nga *graph* sa ila mga kaupod. Ang ini kag ang interpretasyon sang resulta, gintipon kag ginhimo nga isa ka booklet nga ginpauli sang kada isa sa ila pagkatapos sang workshop. Sa workshops upod sa mga representsnte sa barangay, ang mga *district staff* nag-obra para matigayon ang paghangop sang mga resulta kag sang mga implikasyon sini. Nagpaseguro ini nga ang mga ideya ginpahangop sa mga tawo nga mas nakaintiyende sang kinahanglanon sang mga tumulu-on para makahangop.

Sa pag-inbolbar sang *district staff* sa proseso halin sa umpisa hasta sa katapusan – halin sa pagtipon sang data, sa pag-analisa, sa pag-

interpretar – indi kinaandan sa mga tawo nga nagahatag sang data sa *provincial staff* ukon maghatag sang suhestiyon

² Learning by doing

Suno sa ebalwasyon sang mga partisipante sang workshop, madinalag-on ang ila pagtuon kag ang mga pamaagi epektibo gid kag may kapuslanan.

Ang paglab-ot kag paghatag sang ikasarang sa mga tawo nga may nagakalain-lain sang panan-awan para mapatin-ad ang ila paghangop, ihibalo kag pagpanagiya nagakinahanglan sang eksperyensiyado nga pagpatigayon. Paagi sa *'learning by doing'* nga pamaagi nga napatin-ad sang proyekto, napaseguro namon nga ang mga tawo nga kinahanglan magtuon amo ang dapat patun-on. Importante gid ini kay kon ang stakeholders nakahangop sang resulta, Makita ang kaimportante kag komitido sa proseso, ang resulta laban-laban gid nga magamit.

Ang graphs ginapresenta kag ginadiskusyonan bilang grupo

Si Robert Arthur naga-obra sa MRAG Ltd kag si Caroline Garaway naga-obra subong sa Department of Anthropology at University College London (UCL). Mapakig-angotan sila sa <r.arthur@mrage.co.uk> kag <c.garaway@ucl.ac.uk>.

Pagsagud, Pagbaligya kag Pagpatin-ad sang Pangisda – Isa ka Bilog kag Tayuyon nga Pamaagi sa Akwakultura kag Kauswagan sa Kaumhan

Pen Rotha kag Brendan Boucher

Ang Farmer Livelihood Development (FLD) gintukod paagi sa pag-*localize* sang SCALE (Southeast Asian Outreach in Cambodia for Aquaculture on Low Expenditure), isa ka international NGO nga nakatutok ang obra sa isda kag seguridad sa pagkaon. Ang SCALE gintukod sang Southeast Asian Outreach (SAO) kag nagsugod sang ila operasyon sa Cambodia sang 1991. Nakita sang SCALE nga ang mas malapad kag bilog nga pamaagi para sa kauswagan sa kaumhan nga nagapalibot sa pagsagud sang isda sa komunidad naghatag sang mas dako nga benepisyu sa madamo nga kubos nga komunidad. Gani nga ang SCALE nagpalapad sang ila operasyon kag nag-uswag bilang isa ka programa nga nagapadalagan sang pila ka mga *integrated farming projects*. Ang pag-*localize* sang SCALE sa masami isa ka malawig nga tinutuyo sang SAO. Ang ini nga tinutuyo madinalag-on nga napatigayon sang 2002 sang ang SCALE narehistro bilang Farmer Livelihood Development, isa ka lokal nga Cambodian NGO. Ang misyon sang FLD amo ang pagbulig sa tayuyon nga pagpauswag sang nutrisyon, kaseguruhan sa pagkaon, kag pangitan-an sa komunidad sa kaumhan paagi sa pagpalapnag sang nagakabagay nga teknolohiya base sa sinang-una nga kinaalam.

Mga Ginahimo sang FLD

Sustainable Livelihoods Projects – Ang mga proyekto sang FLD nagadeliber sang kauswagan sa kaumhan nga nagapuntariya sa magagmay nga mga mangunguma kag sa ila nga mga pamilya. Ang agrikultura, magagmay nga paghupot sang hayop, *rice intensification*, kag pagsagud sang isda sa barangay nagdugang sa seguridad sang pagkaon, nagpadamo sang sahi sang palangitan-an kag nagdugang sang kita. Ang mga proyekto ginpatigayon upod sa gobyerno-lokal, opisyaes sa barangay kag ang pinaka-importante gina-implementar ini sang mga pumuluyo mismo.

FLD classroom training

Consultancy – Ang FLD nagahatag sang *professional development training* para madugangan ang kapasidad sang opisyaes sa mga departamento sang gobyerno kag katapo sang mga NGO sa nagakalain-lain nga kinaalam katulad sang *marketing, participatory rural appraisal, training of trainers, biogas production, rice-fish culture* kag iban pa. Ang FLD nagapatigayon man nga maghatag sang mga proyekto sa ngalan sang iban nga mga *professional partners* katulad sang World Vision, Oxfam and CEDAC (Centre Etude et de Development Agricole Cambodgien).

Development Centre – Ang 14-hectare Development Centre sang FLD nagahatag sang

mga idik, manok, pato kag kanding sa kubos nga mga mangunguma, NGOs kag merkado-komersiyal sa Cambodia. Ang Sentro ginagamit man para sa *residential training* nga sa diin ang mga mangunguma nagabaton sang *classroom theory kag practical instruction*.

Aquaculture Hatchery – Sa sulod man sang FLD Development Centre, ang hatchery importante gid sa pungsod, nagahatag sang sobra sa dos milyones ka *fingerlings* sa mga kubos nga mangunguma, NGOs kag *retail markets* sa bilog nga pungsod. Importante man, nga ang isda nga ginapabata kag ginasagud sa *hatchery* ginabuy-an man sa mga tubigan para madugangan ang kadamuon sang *natural fish stocks* bilang bahin sang *Royal Government's fish replenishment programs*.

Integrated Aquaculture

Sa sulod sang liblib nga distrito sang Kampong Thom kag Preh Vihear provinces, ang FLD nagpatigayon sang isa ka proyekto para maghatag sang training sa mga mangunguma sa integrated aquaculture, kaupod ang World Vision. Ang proyekto naghimo sang 12 ka punong sa barangay. Ang fingerlings ginhatag sang World Vision halin sa FLD aquaculture hatchery. Nakita sang mga mangunguma ang bili sang pagsagud sang isda sa barangay kag naghimo sila sang ila nga mga punong, kag gin-ilog ang kadalag-an sang proyekto. May yara na subong nga sobra sa 100 ka punong sa palibot nga lugar kag gani ang World Vision indi na makahatag sang kinahanglanon nga *fingerlings*.

Para masustinir ang *fish-rearing ponds* kag madugangan ang seguridad sa pagkaon kag kita, ang mga mangunguma nagpangabay nga mapalapit sa ila ang mga *fingerling suppliers*. Nagtudlo ang FLD sang tatlo ka nagakaigo nga lugar sa *project area* para mahanas ang mga lokal nga mangunguma sa pagtukod, pagdumala kag mintinar sang *small-scale fish hatcheries*. Nagpatigayon ini sa pagpalapnag sang *aquaculture pond network* kag nagpadugang sang katayuyon kag kadalag-an sang proyekto. Ang pagtukod sang mga *fish hatcheries* makahimo sang isa ka makapaayo nga *market network* nga magapabaskug sang pagkakinahanglan kag palangitan-an. Ang ini nga mga hatcheries nagasuporta sang mga 150 ka lokal nag punong sang isda sa lugar nga sa diin yara ang proyekto. Ang kada hatchery makaprodukto lab-ot sa 50,000 fingerlings kada anum ka bulan .

Mga pinili nga mga mangunguma ginhanas man sa pagtukod kag pagdumala sang dugang pa nga 40 ka punong sa isda. Nagserbe man ini nga talaguan sang tubi para sa mga harden sang utan. Nagakalain-lain nga sahi sang utan ang ginasagud sa palibot sang punong para mahaganhagan ang pagtiphag sang duta. Bilang bahin sang *integrated aquaculture program*, ang paghanas kag suplay sang magagmay nga kasapatan katulad sang baboy, manok kag pato ang ginhatag man. Ang ipot sang sapat gaserbe nga abono sa punungan, kag nagapadugang sang pagprodukto sang *plankton*. Ang isda nagakaon sang sini nga mga *plankton*. Ang sobra nga isda, kasapatan kag utan ginabaligya sa barangay. Ang *market networks* ginapatigayon man sa tunga sang mga barangay para madugangan ang kinahanglanon kag suporta sa mga proseso sa pagprodukto sang proyekto.

Mekanismo sa Pagsustinir sang Buluhaton

Ang *professional instruction* ginahatag man sa FLD Development Centre station. Ang pinili nga mga mangunguma ginapakadto diri para mahanas sang tul-id paagi sa praktikal kag *classroom training programs*. Importante man nga ang mga mangunguma ginapakadto para magtuon sang *integrated aquaculture projects* sa iban nga FLD *barangay project sites* isa Kandal province. Ang mga pumuluyo maka-apresyar sang kadalag-an sang proyekto nga ginapanginpuslan sang mga tawo nga makabig nila nga pareho sa ila. Nagapadulong ini sa matuod-tuod nga kagustuhan sa pag-adoptar sang mga binag-o nga teknolohiya.

Farmers being trained at FLD hatchery

Ang FLD naghanas man sang katapo sang World Vision sa pagtukod kag pagdumala sang magagmay nga mga hatcheries sang isda. Isa ka hatchery ang igapatukod sa duta sang World Vision para magamit bilang isa ka lokal nga *hatchery training center*. Magapatigayon ini sa World Vision nga maghatag sang bulig sa malaba nga panahon. Sa madinalag-on nga paglapnag sang proyekto, ang mga modelo sang magagmay nga hatchery puwede mahimo sa iban nga bag-o nga lugar.

Mga pinili nga mga mangunguma mageserbe nga mga promoter paagi sa pagmonitor kag paghanas sang ila nga kaingod sa bilog nga ginapuntariya nga lugar. Ang ini nga mga *Village Seed Promoters* magakoriher kag magabulig sa iban nga mga pumuluyo sa pagpatigayon sang mga proyekto. Ang pagpalapnag sang teknolohiya dugang pa nga ginapatigayon sang mga nahanas sang tul-id nga mga Farmer Promoters nga nagapadayon monitor, *promote* kag hanas sang ila nga kaingud sa ginapuntariya nga lugar.

Konklusyon

Ang proyekto nga ginalarawan diri puwede nga mahimo para mapauswag ang palangabuhian sang iban nga *fish-focused* nga mga komunidad sa kaumhan sa bilog nga Cambodia, Southeast Asia kag Pacific. Kon sa diin puwede, ang pangkabilugan nga pamaagi dapat nga mapatuman para mapauswag ang seguridad sa pagkaon sa komunidad nga nagasalig sa dunang manggad sa baybayon. Magalakip ini sa paghatag sang nagakalain-lain nga palangabuhian para tayuyon nga mapadako ang kita kag estado sa pangabuhì, katulad sang magagmay nga pagprodukto sa agrikultura kag sang kasapatan nga nagahatag sang pareho nga benepisyu sa pagsagud sang isda sa barangay.

Si Pen Rotha ang Director sang Farmer Livelihood Development (FLD). Si Brendan Boucher nagatrabaho bilang iya kabulig. Mapakig-angotan sila sa <fld@camintel.com>.

Ang Pagsiyasat sang Epekto sang Reporma sa Polisa sa Pangisda sa Cambodia – Paghangop sang Polisa kag sang Imol nga mga Tawo

Philip Townsley kag Sem Viryak

Access, Konplikto, Reporma kag Epekto

Bangud sang kaimportante sang pangisda sa palangabuhian sang mga taga-Cambodia, and tayuyon kag palareho nga oportunidad sa pagkuha sang isda, importante gid sa pungsod. Ugaling sa mga ulihi nga tinuig sang 1990s, nakita ang nagalala nga konplikto nahanungod sa pagpanginpulos sang pangisdaan, nga may mga bayolente nga ihitabo kag kon kaisa, pinatyanay. Ang mga reklamo sa mga utorida, politiko kag mga naga-obra sang layi nagdamo labi na gid sa mga probinsiya sa palibot sang Great Lake. Ang mga isyu sa pangisda ginsuporta sang mga grupo nga nagduso sang mga kinamuklatan na nga mga diretso ukon “*traditional rights*” sang mga komunidad sang mangingisda. Ang reporma sa polisa nga ginpahayag sang Oktubre 2000, ginpahibalo bangud sini nga nagadako nga tensiyon kag konplikto sa pangisda sa Cambodia. Ang polisa sa reporma sa pangisda may tuyo nga magbulig sa pungsudnon nga paghimakas para mahagan-hagan ang gutom sa kaumhan paagi sa paghatag sa imol nga mga pumuluyo sang mas maayo nga kahigayunan sa pagpanginpulos sang dunang manggad sa pangisda. Ang ini nga artikulo nagapahayag sang una nga mga resulta sang pagsiyasat sang epekto sang mga reporma sa polisa.

Epekto sa Kaimulon

Ang epekto sa kaimulon nagakalain-lain kag depende sa sitwasyon-lokal kag mabudlay and maghambal kon ano gid bala ang pangkabilugan nga epekto. Pagkatapos mismo sang reporma sa polisa, ang mga komunidad nga yara ukon malapit sa mga ginpanghatag nga mga lote sa pangisda, nakakita sang positibo nga epekto sa ila palangabuhian paagi sa:

- Mas mahapos kag seguro nga oportunidad sa paggamit sang dunang manggad sa pangisda
- Nagnubo nga bili bangud sang pagdula sang bayad sa pagkuha sang lisensiya sa mga kasarangan lang nga mga gamit pangisda ukon *medium-scale fishing gear*
- Mas maayo nga kita, kag
- Mas maayo nga kaseguruhan sa pagkaon.

Magagmay nga mangingisda sa Kampong Cham – Dugang nga magagmay nga mangingisda sa mga ginhatag nga lote naghatag sang oportunidad sa magagmay nga negosyo sa pagbaligya sang isda, apang mas nagpabudlay para sa mga konsumidor nga makabakal sang barato nga isda halin sa dalagko nga manugprodukto. .

Ginbenepisyuhan sini ang imol nga magagmay nga Kmer, Cham kag Vietnamese nga mangingisda, magagmay nga mangunguma kag mamumugon sa agrikultura. Ang ini nga benepisyu ginapanan-aw subong nga nagadiutay samtang nagadiutay and hulik sang kada isa bangud madamo na ang gakompetensiya sa pagkuha kag ang lapnag nga gamit sang illegal nga gamit sa pagdakop sang isda. Kon kaisa ang iban gahambal nga mas malala ang ila kahimtangan subong sang sang-una nga wala pa ang reporma.

Epekto sa Seguridad sa Pagkaon

Pagkatapos sang umpisa nga mga kaayuhan sa seguridad sa pagkaon para sa kubos nga mga mangingisda pagkatapos sang reporma sa polisa,

ang kabilugan nga pagnubo sang hulik sang kada isa , nabatyagan na sang mga *stakeholders* nga nagapadulong sa pagnubo sang konsumo sa isda. Madamo nga mga butang waay labot sa reporma sa pangisda ang may kaangtanan sini, kalakip na ang nagkalain-lain nga lebel sang baha kag mga pagbaylo sa palibot sang pangisda. Yara man ang galapnag nga kabalaka sa pagnubo sang isda nga makuha para maproseso sang mga pamalay nga mangin ginamos ukon *prohok* (fish paste) ukon tinabal ukon *phaork* (fermented fish), apang imposible ini subong nga mapasibangud sa reporma sa polisa.

Epekto sa Dunang Manggad sa Pangisdaan kag Ekolohiya

Ang paggamit sang lugar palangisdaan nangin maayo, apang may kabalaka bahin sa katayuyon sang mga benepisyu nga napatigayon sini, labi na gid sa mga imol nga grupo nga nagapangatubang subong sa problema sa kompetisyon nga makita sa mga bag-o bukas nga mga lugar palangisdaan. May malapnag subong nga panan-awan nga nagnubo subong ang palanguhaon nga isda bangud sa reporma sa polisa. Ginpasibangud ini sa madamo nga tawo nga gapangisda kag pagdamo sang gagamit sang ilegal kag gapangguba nga gamit sa pagdakop sang isda. Indi subong posible mapat-ud kon ang pan-awan bangud sa pagdamo sang mangingisda, ang paglain-lain sang *fish stock* bangud sa tiyempo, sa tubi ukon iban pa nga kabangdanan, ukon ini bala gapakita lang sang malawig nga pagnubo sang palanguhaon bangud sang sobra nga pagpanguha sang isda.

Mga kabataan gabulig sa ila iloy magpreparar sang isda para lutoon sa aso sa higad sang National Road No 6 sa Kampong Cham Province.

Ang paghatag sang lote nga palangisdaan nagpadasig sang nasuguran na nga paggahit sang ginabahaan nga katalunan, kag nagapalaba sang tig-ilinit nga pananum sang palay sa manubo nga mga lugar kag galapnag nga paggamit sang hilo sa peste kag hilamon, kag ang tanan nga ini ga-epekto sa ekolohiya sa pangisdaan.

Epekto sa Institutional Arrangements

Provincial Fisheries Offices

Ang pagpakilala sa mga reporma sa polisa – sa pagkuha sang mga fisheries inspectors sa field – gin-interpretar nila bilang “pina” sa ila bangud sa ginahambal nga abuso sa ila posisyon. May malawig ini nga epekto sa epektibo nga pagplastar sa *Provincial Fisheries Offices* sa ila papel bilang tagapatuman sang mga regulasyon sa pangisda.

Civil Society kag NGOs

Sa pagplano sang mga detalye kon paano ipa-implementar and mga reporma sa polisa sa pangisda, kag sa pagdihon sang Sub-Decree on Community Fisheries, ang papel sang NGO nangin importante sa pagrepresentar sang mga interes sang malapad nga grupo sang *stakeholders* sa proseso. Ang ini nga papel kinahanglan matukod kag mapabaskug para makabulig sa mga buluhaton sang Department of Fisheries.

Utoridad-lokal

Samtang ginkilala nga and konseho sa commune ukon barangay ang may importante nga papel sa pagsuporta sang mga komunidad sa pagdumala sa ila dunang manggad, ang mekanismo nga sa diin ini matabo – kag ang relasyon sa tunga sang mga Community Fisheries, uturidad-lokal kag Provincial Fisheries Offices – indi pa klaro sa gihapon.

Community Fisheries

Madamo sa mga ginpamangkot sa komunidad, bisan sila man ang nagapanginpulos sa Community Fisheries, indi pa klaro sa gihapon ang paghangop kon ano gid bala ang Community Fisheries. Sa lugar nga sa diin ang mga tawo mas napahibalo bahin sa Community Fisheries, may bilog nga pagkilala nga nagarepresentar ini sang isa ka maayo nga “ideya” apang kulang ang paghangop kon paano ini gin-implementar kag kon ano gid bala ang ila mga papel, responsibilidad kag gahum.

Si Philip Townsley isa ka Social Development Specialist sa International Marine Management (IMM, Ltd) sa London. Mapakig-angotan siya sa <ptownsley@tin.it>. Si Sem Viryak ang STREAM Cambodia Communications Hub Manager sa Phnom Penh, kag mapakig-angotan sa t <cfdo@camnet.com.kh>.

“Shrimp Hero” Phan The Phuong³

Ngo Minh Khoi

Ang “Amay sang Shrimp Culture”

Sadtong 30 Disyembre 2003, si Tran Duc Luong, Presidente sang Vietnam, nagpirma sang desiyon nga pasidunggan paagi sa paghatag sang “Labor Hero in the Reform Era” nga medalya ang napatay na nga si Mr Phan The Phuong, isa ka moderno nga *legendary figure* sa Tam Giang – Cau Hai Lagoon sang Thua Thien Hue Province. Si Mr Phuong isa sang una ka Direktor sang Provincial Department of Fisheries kag sa masami ginakilala nga “amay sang shrimp culture” sa lugar. Maayo ini nga balita sa Tam Giang – Cau Hai Lagoon nga manugsagud sang lukon, nga naghimo sang *shrine* ukon “balay-palangadian” mga sobra na sa 10 ka tuig para ipadunggan siya. And *shrine* ginahambal nga sagrado nga wala ginapabay-an sang mga tawo nga magbugnaw ang bulutangan sang insenso sa sulod. Madamo nga *shrimp farmers* sa Phu Loc kag Phu Vang nagakadto man didto sa tabok sang *lagoon*⁴ para mahingyo sang kapatawaran sang kalag sang sini nga “amay”. Sang-una, si Mr Phuong gakadto diri kag dira, gapangatubang sang tuman nga kabudlay, gapakita sa mga mangunguma kon paano magkutkot sang punong, kag magpangita sang similya sang lukon. Paagi sa iya paghimakas, ang palangabuhian sang mga tawo nagbaylo sang dako pakadto sa kaayuhan. Sa katapusan ang “*shrimp hero*” nagplatar sang basehan sa pagprodukto sang lukon para ibaligya sa iban nga pungsod.

Ang estorya yara sa Village 14, Quang Cong Commune sang Tam Giang – Cau Hai Lagoon, 40 km halin sa Hue City. Nakalab-ot kami sa isa ka *double-shrine* nga yara lapit sa malapad nga lugar sang punungan sang lukon nga Makita halin sa *lagoon*. Isa ini ka mauti nga obra sang mabakud nga mga haligi kag atop nga may naukit nga mga dragon, kag mga phoenix pareho sa mga hinari-anon nga desinyo. Sa sini nga “*double-shrine*,” siling ni Ms Khoa, isa ka *shrimp farmer*, “Ang isa ka parte amo ang pag-worship kay Mr Phuong kag ang isa para sa earth-spirit sang ini nga duta. Sugod pag-worship namon sa duha nga ini ka “diyos” napulo ka tuig ang nagligad, ang ila espiritu nagbulig nga magpauswag sang palangabuhian sang mga pumuluyo.” Samtang gabutang sang insenso sa altar, ginsid-ing ko ang larawan ni Mr. Phuong – bukay nga buhok, kaalam nga makita sa guya kag maugdang nga yuhom. Nagtulo ang luha sa akon mga mata.

Mga Mangingisda sa Tam Giang – Cau Hai Lagoon

Ang dako nga Tam Giang – Cau Hai Lagoon, nga nagasakop sang lugar nga 22,000 ka hektariya, isa ka “regalo” sa Thua Thien Hue Province. Ang ginatos ka libo nga isda sang ini nga *fish reserves* nagalakis sang lapu-lapu, samaral, *pomfret*, balanak and *sea bream*. Pero ang ini nga bugana nga tubigan indi kahatag sang estable nga palangabuhian para sa 30,000 nga wala sang balay nga mga mangingisda nga naga-antos sa ila pagpangabuhi sa magamay nga mga baroto (sampan)

Shrimp farming in Tam Giang – Cau Hai Lagoon

³ Ginhalin sa Vietnamese ni Nguyen Song Ha, STREAM Vietnam Communications Hub Manager, Hanoi. Ang nauna nga bersiyon sini nga artikulo ginpahayag sang Pebrero 2004 sa *Con Tom (Shrimp) No 97*, isa ka bulletin sang Vietnam Fisheries Society.

⁴ Isa ka tubigan nga nga nakapain sa mas malapad nga tubigan pareho sang dagat bangud nga inaalibutan sang balas ukon takot

nga ila ganapuy-an. Ang kada baroto may yara nga pito ukon walo ka bata, natawo nga wala marehistro, kag nagadako nga wala sang edukasyon. Ang mga mangingisda nagakabuhi sa matag-adlaw sa pagpangisda gamit ang sing-una nga pamaagi gamit ang kawayan nga koral, lambat, taga, hudhud kag tangab. Ang ila pigado nga palangabuhian wala sang kaseguruhan. Ang bagyo nga Sexil sang 1985 nagresulta sang tuman nga halit, linibo ka sampan ang nagkalaanod sa dagat kag sobra sa 300 ka tawo ang nagkaladula.

Samtang gatan-aw sa sini nga mga kahalitan, ang nagalibot sa panumduman sang bag-o nga gradwado nga *fisheries engineer* Phan The Phuong ang pamangkot: Paano ang mga tawo makapuyo sang pirmanente kag makatibawas? Isa ka maisug nga ideya ang nadumduman niya: kinahanglan makatukod sang lugar nga maistaran sang pirmanente, kag magpasanyog sang akwakultura nga ang katuyuan ang magbaligya sa sagwa sang pungsod. Apang paano iumpisahan? Si Mr Phuong isahanon nga nagbisita sa madamo nga beses sakay sa sakayan pangpasahero ukon “*taxi boats*” halin sa Hue City hasta sa Quang Ngan kag Quang Cong communes sa pihak nga pangpang sang Tam Giang – Cau Hai Lagoon, gapanumdum sang mga pamaagi para makapuyo sang pirmanente ang mga tawo kag nagdiskusyon sang mga isyu upod sa mga lideres sang commune.

Kag ang Village 14 natawo sa sulod sang Quang Cong Commune sa National Highway No 49, nga nagakupkop sang 36 ka mga pamalay sang “dayo” nga mga mangingisda nga naapektuhan sang bagyo. Sa ini nga magamay nga barangay, nagsugod hingyo si Mr Phuong sa mga tawo nga magkutkot sang punong. Si Mr Pham Hoa, isa ka madinalag-on nga manugpunong sang lukon, nakadumdum, “Si Mr Phuong nagbisita sang madamo nga beses sa amon. Kada kadto niya, gina-uba niya ang iya pantaloon kag naga-ubog sa *lagoon*. Nag-uyang siya sang mga pila ka gab-i magkumbinse sa akon nga magpunong sang lukon. Sa pagpamati sa iya, nakita ko nga madamo ang kaaayuhan nga makuha, gani ginpati ko siya.”

Isa ka Importantante nga Workshop

Sadto nga mga inadlaw, si Mr Phuong nagatrabaho halos sa tanan nga tion sa barangay. Pagkatapos sang duha ka oras sa baroto halin sa Hue pakadto sa pantalan sang Con Gai, ginalakat niya diretso pakadto sa barangay kag pag-abot, nagadiretso siya sa punog para tanawon ang sitwasyon sang katinlo kag bubod. Pagkatapos sang madinalag-on nga tuig sang 1989, naghiwat siya sang isa ka “on-farm shrimp culture workshop”, nga nagganyat sang 150 ka representante nga magtabok sa lagoon para lang magbuylog. Ang isa ka gatos nga partisipante

Phan The Phuong

nga mangingisda halin sa Phu Loc, Phu Vang kag Quang Dien communes, kag ang iban mga espesiyalista sa pangisda kag agrikultura – mga abyan kag kaupod ni Mr Phuong halin sang tiyempo nga siya Vice-Dean sang Fisheries Faculty, Agriculture University No 1, kag Head sang Training Management Division, University of Fisheries, kag pagkatapos, Rector sang Hai Phong High School of Fisheries. Ang mga pumuluyo sang Quang Cong Commune nagtawag sang sadto nga workshop nga “Dien Hong Conference⁵ on the Lagoon Economy.” Masunod sa workshop, gin-ilog ni Mr Phuong and modelo sang Village 14 sa iban nga mga komunidad kag distrito sang probinsiya. Ang Village 14 mismo nagdamo lab-ot sa 46 ka panimalay, kag berde ang plaibot bangud sang mga tanum kag masadya nga daw banwa. Madamo sa mga pamilya nagpuyo sa duha ukon tatlo ka palapag nga mga balay nga may mga bastante nga gamit pareho sang mga tawo nga gapuyo sa Hue City. Ang mga tawo gahambal “Ang solusyon ni Mr Phuong nga *settlement-plus-aquaculture* amo ang lyabe sa pagkabugana kag maayo nga pangabuhi sang komunidad.”

⁵ Base sa referendum nga ginpahayag sang 1284 ni Haring Tran Nhan Tong sa pagtipon sang mga lideres sang komunidad sa bilog nga pungsod para maghimo sang desisyon sa paghiliusa batok sa mga hangaway ni Gengis Khan.

Paghanduraw sang Isa ka Bayani

Sang 6 Oktubre 1991, si Mr Phuong napatay sa isa ka aksidente sa salakyan sa Binh Thuan Province. Padulong siya halin sa southern Vietnam, dala ang similya sang lukon pakadto sa Hue sa pagpreparar para sa 1992 nga buhi. Nagadali siya para makaabot siya sa pagbaton sang isa ka espesyalista halin sa Nha Trang nga makadto para masuportahan ang programa sa pagpabata sang lukon. Ang iya nga lubong isa sa mga dako nga pagtipon-tipon halin sadtong 1975. Napulo ka libo sang mga tag-iya sang punong kag trabahador nagtipon para makita siya sa katapusan nga kahigayunan, kag madamo ang indi ka pugong maghibi, sa paghanduraw sang ini nga bayani nga nagtudlo sa ila nga magsagud sang lukon, naghatag sa ila sang trabaho kag naggiya sa ila padulong sa maayo nga pangabuhi.

Ang litrato ni Phuong nagakabit indi lang sa *shrine* apang ginapangnuyuan man sa pribado nga mga *hatcheries* ukon punungan. Si Phan The Phuong nadula sa sini nga kalibutan mga 12 na ka tuig, apang sa mga manugpunong sang lukon sa palibot sang Giang – Cau Hai Lagoon, nagapuyo pa siya sa ila tagipusu-on kag nagaupod sa ila sa banas sang tayuyon nga palangabuhian kag kauswagan sa ekonomiya.

Si Ngo Minh Khoi isa ka reporter sang Thua Thien Hue newspaper sa Hue, Vietnam.

Pagtanum sang Bahura sa Vietnam

Nguyen Viet Vinh

And Sitawasyon sang Bahura sa Vietnam

Ang mga bahura isa ka gakalain-lain kag produktibo nga ekosistema. Ang un kwarto ka bahura makaprodukto sang mga 37 ka tonilada nga isda, nga makahatag pangitan-an sa 600 ka tawo (Rubec et al., 2002). Waay labot sa turismo kag pagtapna sang pag-usmod sang duta sa baybayon (*coral erosion*), ang *coral reef ecosystems* importante para sa pagrehabilitar sang buhi nga dunang manggad sa dagat, kay sila mismo ang ginapamuadan kag buluthan sang mga malahalona nga sahi sang isda. Ang mga negatibo nga epekto halin sa merkado (*consumption markets*) kag pagustuhanay nga paggamit (*free access*) – upod sa makahalalit nga paagi sa pangisda katulad sang dilamita kag cyanide – ang padayon nga nagatulod sini nga mga ekosistema padulong sa bibi sang grabe nga pagkahalit.

Ang mga bahura sa Vietnam ang nagadiutay sa adlaw-adlaw. Ang mga *surveys* nga ginhimo sadtong 1994-97 sa 142 ka lugar nagpakita sang madulom nga larawan: mga 1% lang ang may perpekto nga kondisyon (75% *coral coverage*), 26% masyado kaayo (50-70% coverage), 41% maayo (25%-50% coverage) kag 31% indi-maayo (mga 25% coverage) (Rubec et al., 2002). Halin sadto, and epekto sang merkado kag indi epektibo nga pagpatuman sang layi para protektaran ang mga bahura ang nagpalala sang sitwasyon.

Ang pagsiyasat *Reefs at Risk in Southeast Asia* (Rubec et al., 2002) nakakita nga 96% sang bahura ang delikado bangud sang mga ginabuhat sang tawo, kag mga 75% ang masayado nga nasa risgo. Ang makahalalit nga pagpangisda masyado ka lapnag kag peligroso: 85% sang mga bahura ang yara sa kasarangan kag masyado nga risgo bilang resulta. Ang sobra nga pagpangisda ginabanta nga nagabutang sa peligro sang mga 69% sang bahura sang Vietnam, 50% sa lagdo halin sa mataas nga mga lugar, kag 40% halin sa *coastal development* ang gahatag halit sa mga bahura.

Ang gobyerno sang Vietnam nagahatag sang igtalupangud sa mga isyu bahin sa bahura nga makita sa mga pungsudnon nga estratehiya para sa pangisdaan kag turismo (nga nagahatag sang 6% sa GDP sadtong 2000 kag ginalauman nga magdugang sa 12% sa 2010). Sabat sa kinahanglanon para sa pagrehabilitar sang mga dunang manggad sa kadagatan sa ini nga mga sector sang ekonomiya sang pangisdaan kag turismo –kag para makonserbar ang mga importante nga bahura kag lugar - may yara dapat sang mabaskug nga paghatag importansiya sa pagsiyasat para ipabalik ang mga naguba nga mga bahura.

Pagtanum sang Bahura sa Trao Reef Marine Reserve

Isa sa mga paghimakas sang International Marine Life (IMA) Vietnam para sa pagprotektar kag pagpabalik sang dunang manggad sa kadagatan, amo ang pagbutang sang eksperimento sa pagtanum sang bahura sa Trao Reef Marine Reserve sa Van Ninh District sang Khanh Hoa Province. Ang ini nga mga buluhaton nagdala sang mga pila ka positibo nga resulta nga importante para sa siyentipiko nga pagsiyasat kag pagplano sa kauswagan.

Ang Trao Reef Marine Reserve nakaeksperyensiya sang madinalag-on nga pagdumala kag salamat sa entusiasmo kag epektibo nga partisipasyon sang mga lokal nga tawo. Nakabulig ini sa pagtapna sang makahalalit nga pamaagi sa pagpangisda kag nagpatigayon sa pagrehabilitar sang dunang manggad sa katubigan. Naghimo man ini sang paborable nga kondisyon sa pagsiyasat siyentipiko sa mga artipisyal nga mga bahura, pagsaylo sang pagtanum sang bahura, kag pagpakita sang indi makahalalit nga modelo sang palangitan-an.

Pagsunod sa giya-teknikal halin sa IMA International bahin sa pagsagud sang bahura, IMA Vietnam nadtukod sang isa ka eksperimental nga lote kag ang una nga ginasaylo tanum nga mga bahura ginsuguran sadtong Nobyembre 2002. Bisan gamay lang and eskperyensiya kag

galamiton, ang resulta maayo. Ang mga artipisyal nga bahura nakaganyat sang madamo nga isda, kag duha sa 20 ka sampol sang ginsaylo tanum nga sanga sang bahura and nagtubo. Sang Hunyo 2003, pagkatapos sang una nga bahin sang ebalwasyon, ang IMA Vietnam nag-implementar sang ikaduha nga pagtanum nga may sobra sa 100 nga sampol, nga may maayo gid nga resulta.

Paano Ini Nahimo

Ang ginakonsiderar sang IMA nga imprtante amo ang “core group” (mga tawo nga pinili halin sa lokal nga mga pumuluyo para magtan-aw kag magprotekta sang Trao Reef Marine Reserve) kag ang lokal nga pumuluyo dapat magbuylog halin sa umpisa sa tanan nga bahin sang trabaho, halin sa pagprotekta sang gintanum hasta sa pag-monitor. Sa sini nga paagi, ginalauman nga ang ini nga mga gintamnan sang bahura mangin mapuslanon sa lokal nga komunidad para sa pagrehabilitar kag kuluhaan pagitan-an.

Pagkatapos analisis sang resulta sang una nga bahin sang proyekto, ang IMA nagsugod sang ikaduha nga pag-ekspermento⁶ paagi sa pag-ilis sang ginakapyutan nga duta, mga pisi nga ginagamit para indi maanod (mooring ropes), sahi sang bahura kag lugar sang lote nga ginatamnan sa kada sahi. Ang monitoring mission sadtong Nobyembre 2003 nagkonpirmar nga 100% sang mga gintanum nga *samples* nabuhi kag nagtubo sang normal.

Sang Pebrero 2004, ang *survey sampling* kag *demonstrations* ginpakilala sa isa ka workshop sa Trao Reef. Ang gintanum nga *coral samples* napamatud-an nga nagatubo sang maayo, halimbawa:

- Ang bug-at sang sample nagdugang sang dako, labi na gid ang *Acropora* species, kagng kataason sang ngadugang sang mga 1.5 ka beses.
- Ang maga sample nagakupo sang maayo sa *substrates*.
- Ang gamut sang mga sample sa *substrates* nagtubo nga mangin mabaskug nga sanga, nag nagakabod sa *polyethylene mooring ropes*.

Pagkatapos sang duha ka ekspermento, nakita na namon ang teknikal kag biological criteria kag *technological coral farming* nga mga proseso sa natural nila nga ginatubuan.

Mga Leksyon nga Natun-an

Ang kadalag-an sang *coral farming* sang IMA may importansiya siyentipiko kag nagbukas sang masanag nga *socio-economic* nga panan-awan sa Vietnam, sa diin 96% sang mga bahura basi naguba na. Bilang ehemplo, ang Ha Long Bay nangin puluy-an sang madamo nga bahura nga may madamo sang sahi, apang ang indi makontrolar nga negosyo sa isda nga ginakuha sa bahura kag makahalalit nga sahi sang pagpangisda amo ang nag tulod sa pagkaubos sang bahura didto. Ang pagsiyasat sang IMA, nagbukas sang mga oportunidad sa paglubad sang iya mga nakit-an sa mga benepisyu sa pagrehabilitar sang dunang manggad kag pagprotektar sang *bio-diversity*. Nagaprmisa ini sa paghatag sang maanyag nga hitsura sa idalum tubi sa Ha Long Bay.

Ang mga isda nagsugod tipon sa bahura paglikad sang isa ka tuig

⁶ Ang eskpermento ginhimo halin sa instruction sang IMA Vietnam consultants, nga kanday Dr. Nguyen Viet Vinh and Mr Dao Viet Long.

Sa pagpapino sang mga teknolohiya kag pag-ilog liwat sang mga resulta sang pagsiyasat sa iban nga sahi sang bahura, ang pagsiyasat nagakinahanglan sang ekstensiyon. Ang Trao Reef Marine Reserve, nga ginadumala sang Van Hung Commune mismo, handa pirme sa pagbaton sang iban kag pagpaambit sang ila eksperyensiya upod sa mga *researchers* kag mga organisayon kag mga tawo.

Reference

Rubec P, Burke L, Selig E and Spalding M 2002 *Reefs at Risk in Southeast Asia*. Washington DC, USA: World Resources Institute.

Si Dr Nguyen Viet Vinh isa ka Technical Consultant sang International Marineline Alliance (IMA) Vietnam sa Hanoi <www.ima-vietnam.b2vn.com>. Mapakig-angotan siya sa <nvvinh@marine.vn>.

Pangkalibutan nga Merkado sa Pangisda – Makabenipisyu bala ang mga kubos nga Pumuluyo sa Kaumhan? – Ang Isyu nga Ginapamangkot sang STREAM Media Monitoring Reports

Paul Bulcock

Ang pangkalibutan nga merkado sa mga produkto nga halin sa kadagatan isa ka topiko nga subong nagadominar sang pangkalibutan nga *fisheries* kag *aquaculture news media*. Ginapanan-aw nga ang mga *developing countries* magaprodukto, konsumo kag baligya sang dako nga bahin sang pangkalibutan nga produkto sang isda sa 2020. Suno sa subong nga mga report, ginapanan-aw nga sa sunod nga 16 ka tuig, ang mga *developing nations* mangin responsible sa 77% sang pangkalibutan nga konsumo sang isda kag 79% sang produksiyon. Apang ang koneksiyon sa tunga sang ini nga negosyo kag sang mga nagagamit sang dunang manggad sa kadagatan wala madokumento, apang pila na ka mga aspeto nga may problema and nahibal-an na kag pirme nga ginapamangkot sa mga *news reports*⁷.

Mga Problema

Ang merkado sa lukon isa ka importante nga isyu, sa isa ka bahin, ang pagprodukto sang lukon ukon pasayan, nagbulig guba sang dunang manggad kag palangabuhian sa mga Imol nga tawo sa iban nga pungsod sa Asya. Sa dugang pa, bilang resulta sang WTO⁸ and *sanitary and phytosanitary (SPS) measures* kag *market-driven labelling schemes*, ang lebel sang oportunidad nga makapartisipar sa merkado ang mga imol nga mangunguma sa mga *developing countries* nagkambyo man. Ang ini nga mga problema ginapahayag man sa *world's news media*, kalakip ang mga iban pa gid nga problema katulad sang pagkaguba sang palibot, *over-fishing* kag pagtukod sang mga *trade barriers* nga nagaresulta sa indi paghangpanay. Nagaamat na sang sanag nga ang pangkalibutan nga merkado sa produkto halin sa dagat isa ka isyu nga sa masami makita sa mga una nga pahina sang mga pahayagan.

Suno sa subong nga sitwasyon sang baligya-anay sang produkto halin sa dagat sa tunga sang mga mainuswagon kag bag-o gauswag nga mga pungsod nga makita sa mga pahayagan, ang ina nga problema indi dapat basta-basta lang ang pagtan-aw. Halimbawa, ang US shrimp groups, kag Asian kag South American shrimp producers sa subong gabangigay na gid bahin sini sa korte sa US sa isyu nga kon bala ang taga-iban nga pungsod nagapagasar lang haboy sang ila produkto sa US. Natabo ini pagkatapos sang bag-o nga desisyon sang US International Trade Commission, nga ang gahalin nga produkto sa Vietnam nga *frozen catfish fillets* ang nagahalit sa industriya sang pantat sa US, nga amo ang nagpatigayon nga magbutang sang mga dugang nga balaydan kag kinahanglanon (*trade duties*) sa pagbaligya sang pantat halin sa Vietnam didto sa US.

Ang ini nga pagbangigay nagakatabo – kag padayon nga matabo – upod sa isyu sa paggamit sang *antibiotics* katulad sang chloramphenicol sa pagprodukto sang lukon sa Asya, nga amo ang nagsugod sang pagdumili sang pag-export sa European Union. Ang isa pa gid ka konektado nga isyu, amo ang pagpalapta sang mga pahayagan sa kadamuon sang polychlorinated biphenyls (PCBs) halin sa *environmental pollution* nga nakita sa ginasagud nga salmon halin sa US kag Europa kag ang implikasyon sini sa ikaayong lawas sang mga tawo.

Ang Sitwasyon nga Wala sang Kaseguruhan

Sa sini nga sitwasyon nga wala sang kaseguruhan, kakulang sang pagkaon kag nagalapnag nga paghangop sa nagakatabo sa palibot, ang Washington DC-based International Food Policy

⁷ See STREAM's Media Monitoring Reports <http://www.streaminitiative.org/Library/MediaMonitor.html>, also the source material for this article.

⁸ World Trade Organization

Research Institute (IFPRI), kaupod sang WorldFish Centre, nagpahibalo sa sini lang nga ang mga *developing nations*, partikularmente nga yara sa Asya, amo ang magadominar sa palaabuton sa pagprodukto sang isda kag iban pa nga makuha sa dagat kag ang pangkalibutan nga merkado sini. Apang sa nasiling na kaina, ginabaton nila nga ang problema katulad sang *trade wars*, pagkaguba sang palibot kag *over-fishing* ginapana-aw nga mayor nga mga problema. Sabat sa sini nga mga problema, ang IFPRI nagrekomendar sang improved food *safety regulation*, *eco-labelling* kag samtang nagalapnag ang akwakultura, polisa nga nagapatigayon sang *sustainable intensification*.

Nasa panahon ini nga suhestiyon. Ang pangkalibutan nga konsumo sang isda nagdoble halin sang 1973 kag ang mga pungsod nga bag-o pa lang gauswag amo ang kabangdanan sini nga pagdako. Sa China pa lang, ang konsumo nagatubo sang 10% kada tuig halin sang 1985 kag subong isa na ka pinakadako nga manugprodukto, nga nagasakop sang 36% sang pangkalibutan nga produkto. Ang kalibutan magakaon sang 128 ka milyon nga tonilada sang isda sa 2020, pagasaka halin sa 91 ka milyon nga tonilada sang 1997 kag 45 ka milyon sang 1973. Sa masami ginapahayag kag ginatutukan, ang *over-fishing* amo man gihapon ang nagabutang sa peligro sa mga isda nga yara sa dagat (ang mga ginadungka nga isda wala na nagsaka halin sa tunga-tunga nga bahin sang 1980s) kag ang akwakultura ginahambal nga amo ang may potensiyal nga isa ka paagi nga makuhaan sang palangabuhian. Huo gid man, ang akwakultura responsable sang sobra sa 40% sang total nga produkto sa 2020 kumparar sa 31% sang 1997. Apang, ang akwakultura – kag partikularmente *intensive aquaculture* nga ginarepresentar sang lukon sa Asya kag salmon sa iban nga rehiyon – ginatan-aw sa masami nga may problema katulad sang ginadugang nga *chemical*, *organic pollution*, gapalagyo nga *stock*, *genetically modified organisms* kag balati-an nga nagatuhaw.

Ang Papel sang Bag-o Gauswag nga mga Pungsod (*Developing Nations*)

Kon ilakip sa problema sang *trade barriers*, may kabalaka nga, bisan ang pag-*boom* sang akwakultura matabo sa *developing nations*, basi indi ang mga imol nga pumuluyo ang mabenepisyuhan. Suno sa IFPRI, ang mga *developing nations* laban-laban nga mangin *exporters* sang mga malahalon nga isda kag *importers* sang baratuhon nga isda, nga magamit sa paghimo sang *fish meal* kag *fish oil* para magamit sa akwakultura, manokan, kag baboyan. May kabalaka man nga ang mga teknolohiya sa akwakultura kag mga kinahanglanon sa palibot mangin nagapabor sa dalagko nga negosyo nga indi maglakip sang mga wala sang duta, tradisyunal, magagmay nga mangingisda. Ang ini nga mga isyu, nagahatag panghangkat sa mga manughimo sang polisa kag mga nagaplano para sa kauswagan. Ang kinahanglanon sa mga estratehiya nga makapahagan-hagan sang kaimulon sa negosyo sang produkto halin sa dagat (*seafood trade*) nangin kinahanglanon na gid subong. Ang *seafood* ginahatagan subong sang dako nga importansiya sa *agenda* sang pangkalibutan nga merkado, apang ang pagtukod sang WTO kag ang pagbuylog sang mga pungsod sa sini, nagapatimaan sang nagakambiyo nga *international trading regimes*, nga may mas bukas nga oportunidad sa pagbuylog sa merkado para sa tanan. Apang bangud sa EU kag iban pa nga mauswagon nga mga pungsod nga nagabutang sang istrikto nga mga pamaagi para sa kaseguruhan sang kalidad sang mga nagasulod nga pagkaon sa ila pungsod katulad sang legal nga mga tikang sang mga manugprodukto sa ila nga pungsod, paghatag bulig nga mga isyu (subsidy issues) kag mga *non-tariff barriers*, may pagkabalaka nga ang tikang padulong sa *certification* kag *eco-labeling* sang *seafood products* basi magdugang pa gid pabudlay sa mga imol nga mag-entra sa sini nga negosyo, kag may epekto sa imol nga manugprodukto.

Pagsuporta sa Tayuyon nga Palangabuhian

Sa pagpanumdum sini nga mga problema, ang NACA kag STREAM nagsugod sang isa ka proyekto nga ginpunduhan sang EC-PREP⁹ para masolbar ang *international seafood trade*, labi na gid ang ang kapasidad sini nga magsuporta sang tayuyon nga palangabuhian sang mga imol

⁹ European Community – Poverty Reduction Effectiveness Programme

nga mga mangingisda sa Indonesia, Pilipinas kag Vietnam. Ang proyekto isa ka kolaborasyon sa tunga sang Poseidon Aquatic Resource Management Limited sang UK kag NACA-STREAM.

Ang proyekto may katuyuan sa pagkilala sang binag-o nga mga polisa nga nagasuporta sa *capture fisheries* kag akwakultura kag kalakip diri ang *environmental kag social sustainability*. Nagahandum man ini nga magkilala sang praktikal nga mga kahigayunan para makapartisipar and mga tawo sa kaumhan sa isa ka “para-sa-imol” nga seafood trade. Sa subong nga sitwasyon sang binangigay bahin sa negosyo, kag mga problema bahin sa palibot kag ikaayong-lawas, ginatuyo nga ang koneksiyon sa mga *fisheries trade*, pagpahagan-hagan sang kaimulon kag palangabuhian sang imol nga mga pumuluyo mangin masanag, kag ini makabulig sa pagbenepisyo kag paglakip sang imol nga mga tawo sa pagpadako sang produkto sa pangisda sang bag-o naga-uswag nga mga pungsod.

Sa napikita na sang TREAM Media Monitoring Reports, ang mga isyu sa palibot sang seafood trade dako kag kumplikado. Ang ini nga proyekto nagatutok sa duha ka importante nga produkto – lukon kag mga isda sa bahura – partikularmente sa negosyo sang *marine ornamental species*.

Si Paul Bulcock isa ka Research Associate sang STREAM Initiative, nga nakabase sa Network of Aquaculture Centres in Asia-Pacific (NACA) sa Bangkok, Thailand. Mapakig-angotan siya sa t <paul.bulcock@enaca.org>.

Nahanungod sa STREAM Journal

Ginabantala sang STREAM – Support to Regional Aquatic Resources Management
Network of Aquaculture Centres in Asia-Pacific (NACA) Secretariat
Suraswadi Building
Department of Fisheries Compound
Kasetsart University Campus
Ladyao, Jatujak, Bangkok 10903
Thailand

Editorial Team

Graham Haylor, STREAM Director
Le Thanh Luu, STREAM Vietnam National Coordinator
William Savage, STREAM Communications Specialist
Sonia Seville, STREAM Philippines National Coordinator
Thay Somony, STREAM Cambodia National Coordinator

Katuyuan

Ang STREAM Journal ginabantala kaapat ka beses ukon *quarterly* sa isa ka tuig para mapasanyog ang partisipasyon, komunikasyon kag polisa nga nagasuporta sa palangabuhian sang mga imol nga nagapanginpulos sang dunang manggad sa kadagatan sa Asya-Pacifico, kag magpundar sang pagpakig-angot sa mga nagadumala sang dunang manggad sa kadagatan kag sang iban nga mga sektor sa iban nga rehiyon. Ang STREAM Journal nagasakop sang mga isyu nga angot sa mga tawo nga ang palangabuhian nagalakip sa pagdumala sang dunang manggad sa kadagatan, labi na gid sa mga tawo nga limitado ang palangabuhian, kag gobyerno, non-government kag internasyonal nga practioners nga nagakipagbahin sa ila sa komunidad. Ini nga mga isyu, nagalakip sang pagtuon, pagdumala sang konplikto, impormasyon, kag teknolohiya sa komunikasyon, pagdumala sang dunang manggad sa kadagatan, layi, palangabuhian, gender, partisipasyon, mga tawo nga may kahilabtaan sa sini nga isyu (stakeholders), polisa kag komunikasyon.

Isa man ka importante nga katuyuan sang STREAM Journal ang paghatag sang oportunidad nga mabatian ang mga talagsa lang mabatian nga mga tingog kag mabalhag sa isa ka propisyunal nga pahayagan nga praktikal kag medyo *academic*. Ang unod sang STREAM Journal indi dapat hunahunaon nga nagapabutyag sang panan-awan sang bisan ano nga organisasyon ukon ahensiya kundi pahayag sang mga indibidwal sunu sa ila inagihan. Samtang ang manunulat responsable sang ila mga artikulo, ang STREAM nagarekognisar kag naga-ako sang responsibilidad sa kon ano man nga *editorial bias* o kakulangan.

Distribusyon

Ang STREAM Journal may yara nga tatlo ka mga format:

- ang *electronic version* nga pagaprintahon kag gipangatag sang STREAM Communication Hubs
- ang version nga puwede makuha kag ma-download sa PDF format halin sa STREAM Website sa www.streaminitiative.org, kag
- ang printed nga version nga ginapanagtag gikan sa NACA Secretariat.

Kontribusyon

Ang STREAM Journal nagahingyo sang kontribusyon sang mga artikulo nga may interes sa mga nagagamit sang mga dunang manggad sa kadagatan kag sa mga tawo nga naga-obra upod sa ila. Ang *STREAM Journal* nagasuporta man sang mga upod sa trabaho nga naga-obra sa komunidad para magdukomento sang ila mga inagihan sa mga pahina nga ini.

Ang mga artikulo dapat masulat sa simple nga Ingles kag indi magasobra sa 1,000 ka tinaga ang kalawigon (mga duha ka pahina sang A4 sa single-spaced text).

Ang mga kontribusyon puwede mapadala kay William Savage, STREAM Journal Editor, sa savage@loxinfo.co.th. Sa dugang pa nga kasayuran, makig-angot kay Graham Haylor, STREAM Director, sa ghaylor@loxinfo.co.th.

Nahanungod sa STREAM

Ang Suporta sa Rehiyonal nga Pagdumala sang Dunang-Manggad sa Kadagatan ukon Support to Regional Aquatic Resources Management (STREAM) isa ka inisyatibo nga gindesyino sa sulod sang lima ka tuig nga Obra Programa sang Network of Aquaculture Centres in Asia-Pacific (NACA). Ang katuyuan sini amo ang pagsuportar sang mga ahensiya kag institusyon sa :

- Paggamit sang mga yara na kag mga palaabuton nga inpormasyon sa mas epektibo nga paagi,
- Paghangop sang tul-id sa mga palangabuhian sang mga imol
- Pagbulig sa mga imol nga maka angkon sang mas labi nga impluwensiya sa pagdihon sang mga layi kag pamaagi nga may epekto sa ila pangabuhi

Ang STREAM magahimo sini paagi sa pagsuporta sang mga pang-kauswagan nga polisa ukon layi kag mga pamaagi sang mga nagabulig nga institusyon, kag pagpasanyog sang ila abilidad sa:

- Pagpahatpahat sang mga isyu nahanungod sa pagdumala sang mga dunang manggad sa kadagatan nga naga apekto sang palangabuhian sang mga imol
- Pagmonitor kag pagbinagbinag sang mga nagakalain lain nga pagdumala sang dunang manggad sa kadagatan
- Paghatag sang inpormasyon ,kag
- Pagpakig-angot sa mga sektor kag mga kapungsoran

Ang STREAM nga inisyatibo nasandig sa pagbinuligay, nga nagalakip sa pagbuylogangay sang mga nagpundar nga grupo (AusAID, DFID, FAO and VSO) nga nagasuportar sang NACA. Ini naggamit sang komprehesibo nga paagi, nga nagatuyo sa pagpaalinton kag pagpakig-angot sa mga katawhan nga may kahilabtan sa pagdumala sang aton manggad sa kadagatan kag pagbulig sa ila sa pagpasanyog sang desinyo sang inisyatibo, implementasyon kag pagdumala.

Ang pagbuylogangay nga obra ginapakig-angot sa kada pungsod paagi sa Nasyonal Coordinating Teams kaupod ang Nasyonal nga Koordineytor (isa ka senyor kag nasyonal nga empleyado sang gobyerno) kag sang Communications Hub Manager (isa ka full-time nga nasyonal nga opisyal nga suportado sang STREAM sa una nga duha ka tuig) kag naga-angot sa madamo nga mga pumuluyo nga may kahilabtan. Ang Communications Hub may yara nga sistema sang komunikasyon nga nagalakip sang *hardware, software*, paghanas, suporta sa teknolohiya sa inpormasyon kag pagpakig-angot kag suporta sa pagpauswag sang katawhan, kag ang pagpakig-angot paagi sa internet.

Ang nasyonal nga koordinasyon ginagiyahan sang Pungsodnon nga Documento sa Stratehiya ukon Country Strategy Paper (CSP) nga tuigan nga gina-repaso kag gindihon sang Koordineytor kag Hub Manager paagi sa pagpakighinun-anon sa mga pumuloyo kun sa diin sila nagapakig-angot sang masami. Ang CSP nagakilala sang mga importante nga isyu, nagapakita sang rehiyunal nga pakig-angot, nagaplano kag nagaprayuridat sang mga importante nga dapat himuon kag nagapangita sang pundo para sa mga stratehiya gikan sa STREAM ukon sa iban pa (nga may pagbulig gikan sa STREAM).

Ang Rehiyonal nga Opisina sang STREAM (nga nahamtang sa NACA Secretariat sa Bangkok) nagahatag direksiyon sa inisyatibo, nagabulig sa rehiyonal nga koordinasyon kag nagahatag pundo kag nagadumala sang mga nagakalain lain nga yunit sa palangabuhian, pagpasanyog sang polisa, komunikasyon kag mga espesyal nga isyu. Ang sentro sang komunikasyon naga-angot sang mga inter-aksyon, mga natun-an sa leksiyon kag aktibidades sang paghugponganyay.

Ang implementasyon sang STREAM isa ka sulitsulit nga pamaagi, nga ginsugoran sa Cambodia kag Vietnam kag igapalapnag sa bilog nga Asya-Pasipiko sa diin ang mga oportunidad yara sa pagbulig sang kaimulon kag pagpasanyog sang maayo nga pang gobyerno, samtang ang eksperiyensiya naagyan, ang leksiyon nga natun-an, ang epekto napakita kag ang dugang nga pundo naangkon. Ang estratehiya sang komunikasyon sang STREAM may katuyuan sa pagdugang sang epekto sini paagi sa pagpaseguro nga ang mga ihibalo kag abilidad napahibalo sa mga pamaagi sang pagkambiyo sa bilog nga rehiyon, kag ang mga leksiyon nga natun-an ginapalapnag sa bilog nga Asya-Pasipiko. Ang STREAM Journal kag ang kaupod sini nga Diskusyon nga Pagpakighinun-anon sa STREAM Website, nga parte sang sini nga estratehiya.

STREAM National Communications Hub Managers

Cambodia	Sem Viryak	<cfdo@camnet.com.kh>
India	Rubu Mukherjee	<rubumukherjee@rediffmail.com>
Indonesia	Alfida Ahda	<budhiman@indosat.net.id>
Lao PDR	Phanthavong Vongsamphanh	<phanthavongkv@hotmail.com>
Myanmar	Khin Muang Soe	<DOF@mptmail.net.com>
Nepal	Nikanth Pokhrel	<agroinfo@wink.com.np>
Philippines	Elizabeth Gonzales	<streambar-phil@skynet.net>
Vietnam	Nguyen Song Ha	<streamsapa@vietel.com.vn>
Yunnan, China	Susan Li	<YNYCN@KM169.net>; blueseven@mail.china.com